

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.12958/2227-2844-2025-2-76-82>**Склярова Ірина Вікторівна,**

здобувачка вищої освіти кафедри літературознавства, східної філології і перекладу

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

irina.sklyarova1214@gmail.com<https://orcid.org/0000-0002-7651-3887>

КОНЦЕПТОСФЕРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА

Вивчення поняття «концепт» і його структурного об'єднання в концептосферу є актуальним напрямом сучасного літературознавства та когнітивної поетики. У XX–XXI століттях когнітивні підходи дали можливість дослідникам поєднувати мовно-образну систему твору з ментальною картиною світу автора. Поняття «концептосфера» виникло як спроба систематизувати концепти автора в цілісну модель художнього мислення, що дає змогу аналізувати як семантичний, так і культурологічний вимір поезії.

Проблема осмислення поетичного світу Євгена Плужника крізь призму когнітивно-поетичного підходу залишається недостатньо розробленою. Якщо екзистенційний і психологічний аспекти його творчості неодноразово ставали предметом дослідження (Леонід Новиченко, Микола Ільницький, Оксана Білічак та ін.), то спроба реконструкції концептосфери поета дає можливість по-новому осмислити його художній світ як когнітивну систему.

Мета публікації – репрезентувати можливості застосування категорії концептосфера для інтерпретації поетичного світу Євгена Плужника, виявити ключові концепти його лірики та продемонструвати, як вони структурують його художній світ.

Об'єктом дослідження є лірика Євгена Плужника, предметом – концептосфера як інтерпретаційний інструмент. Використано когнітивно-поетичний, семантичний, герменевтичний і компаративний методи дослідження.

Поняття «концепт» походить «від латинського *conceptum*, що означає щось насамперед задумане, представлене, уявне» (Дмитренко, 2018, с. 101), а також пов'язане із когнітивною лінгвістикою, відомими дослідниками якої були Джордж Лакофф, Марк Джонсон, Чарльз Філмор, Марк Тернер, і трактується як ментальна одиниця культури, що поєднує знання, емоційний досвід, асоціації та оцінки (Джеріх, 2018; Склярова, 2024). Як зазначає Вікторія Дмитренко, «суть терміна означена через ідею про те, з чого або як щось має бути зроблено» (Дмитренко, 2018, с. 102). У літературознавстві поняття стало особливо продуктивним для аналізу «індивідуально-авторської художньої дійсності, відтворення духовної культури людини, висновки, які робить людина у процесі пізнавальної діяльності». Катерина Білобровська наголошує, що концепт «стає інтелектуальним стержнем художнього твору, що утворює цілісну структуру, тим самим дозволяє з'ясувати не тільки специфіку експлікації художнього мислення митця, декодувати унікальність його стилю, а й передати національну самобутність та колорит певного народу» (Білобровська, 2023, с. 128).

Термін «концептосфера» означає сукупність ключових концептів автора, що утворюють цілісний світоглядний простір автора (Кононенко, 2004). Концептосфера відрізняється від традиційного тематичного або мотивного аналізу тим, що вона відображає системність і взаємопов'язаність концептів, їхню когнітивну та культурну структуру. Вона є ментальною

моделлю, у межах якої функціонують образи, мотиви, архетипи та символи. Отже, можна визначити, що концептосфера художнього твору є психоментальною структурою, у якій поєднано індивідуальне й колективне знання про світ. Проте вона є «унікальною для кожного художнього твору й особистості письменника» (Білобровська, 2023, с. 131).

У попередніх тезах, присвячених осмисленню поняття «концепт» у сучасному літературознавстві, було підкреслено, що концептосфера дає можливість не лише систематизувати смисли, а й простежити еволюцію авторського мислення, його внутрішню логіку (Склярова, 2024). Ці міркування спираються на дослідження когнітивістів Вів'єн Еванс і Мелані Грін, які вважають, що концептуальне знання має витoki в досвіді, слова розглядаються як засоби доступу та взаємодії. Вони розвивають теорією Лакоффа, за якою когнітивні моделі впорядковують ментальний простір і виступають базою концептуалізації. Таким чином авторки вирізняють образно-схематичні, пропозиційні, метафоричні, метонімічні та символічні ідеальні когнітивні моделі (Evans, Green, 2006; Lakoff, 1980).

Сучасні дослідження вказують на кілька рівнів концептосфери:

1. Ядерні концепти – фундаментальні для світогляду автора.
2. Периферійні концепти – менш значущі, але важливі для конкретизації художньої образності (Склярова, 2024).

Використання концептосфери дає змогу поєднувати лінгвістичний, культурологічний і філософський аналіз тексту, що особливо важливо для дослідження модерністської лірики.

Концептосфера є інструментом, за допомогою якого можна:

- ідентифікувати ключові смисли та мотиви;
- визначити логіку розвитку образів у поезії;
- виявити світоглядні та філософські засади автора;
- зіставляти концепти різних авторів або культурних традицій.

Використання поняття концептосфери в дослідженні творчості Євгена Плужника дає змогу глибше зрозуміти специфіку поєднання у його творчому мисленні екзистенційних, морально-етичних і художніх аспектів, які формують єдину художню систему та забезпечують цілісність індивідуальної картини світу.

Приклад концептуального аналізу: у центрі перебуває людина в екзистенційній самотності, яка намагається осмислити сенс буття. Це формує ядерні концепти: душа, світ, час, самотність, смерть, мовчання, вічність.

Концепт «душа» в автора – не лише духовна сутність, а динамічний простір боротьби добра і зла, окреслюється Є. Плужником як осердя філософської проблеми «внутрішньої роздвоєності» (Білічак, 2019, с. 58):

«Я натомився вічно знати

В собі самому – двійника...

Душе! Обридлива яка ти!

І не примирлива яка!» (Плужник, 1966, с. 203)

«душа моя схилилась ниць» (Плужник, 1966, с. 111)

«і вже душа не хоче бути земною,

Закохана у неказанну вись!» (Плужник, 1966, с. 181)

Концепт «час» постає як символ минулості та неминучості змін:

«Пливуть світи прикуті до орбіт...

Пливуть часи – великий чин природи» (Плужник, 1966, с. 114)

«Нехай буде воля твоя,

Часе мій,

На землі натомленій цій!» (Плужник, 1966, с. 93) – своєрідна молитва автора звернена до часу, до народу.

На думку Ольги Крижановської, особливе «сприйняття часу є характерним для художнього світу митця <...>. Майбутнє поет омріяє як сакральне, минуле йому допомагає осмислити весь часовий простір, а сучасне йому просто дане» (Крижановська, 2021, с. 168). Дослідниця також зазначає, що «етичний вибір ліричного героя Плужника – збереження власних світоглядних принципів у мінливому сучасному світі: *«Але не гнів, не заздрість і не втома / (Благословенний шлях, що ним іти!), – / Якось нова, словам ще не відома, / Солodka мука здійснення мети!»*» (Крижановська, 2021, с. 192).

Концепт «самотність» – одна з провідних емоційних категорій. Самотність у Євгена Плужника – не лише психологічний стан, а філософська даність людини модерної епохи. Це споріднює його творчість із трагічним мотивом німецьких експресіоністів (Георг Тракл, Готфрід Бенн). Концепт «смерть» завершує цю структуру, проте не як кінець, а як духовне очищення, перехід у вічність. «Життя та смерть у вірші Є. Плужника – речі буденні, звичні: *Прийшла баба, поголосила... Невеличка дірка поміж ребер...*» (Крижановська, 2021, с. 215).

Вікторія Дмитренко визначає, що творча спадщина Євгена Плужника, як і його побратимів по літературному об'єднанню «Ланка»-МАРС (Валер'яна Підмогильного, Бориса Антоненка-Давидовича, Григорія Косинки, Бориса Тенети, Марії Галич та ін.), – це «конструкція долі й сенсу існування людини, пізнання нею самої себе, дослідження народження людини, яка осмислює трагічність свого статусу істоти, виокремленої з природи, приреченої на відчуження, алієнацію, судомні пошуки єдності з універсумом». Основною ж лінією є «самотність, яка змушує людину замикатися в собі та приховувати це страшне тавро людської долі», яка при цьому супроводжується іншим елементом екзистенціалізму – «смерть у найрізноманітніших варіаціях» як «прагнення до акцентації абсурдності життя без смислу, як вирішальний підсумок подієвих вчинків героя» (Дмитренко, 2009, с. 16–17).

Отже, один концепт не існує ізольовано, а формує мережу смислів, що визначають структуру художнього світу.

Аналіз концептосфери Плужника дає змогу виділити ядро його лірики, яке складається з екзистенційних і філософських концептів:

- Душа – центр внутрішнього світу, засіб розкриття емоційного й морального досвіду.
- Світ – універсальна категорія буття.
- Час – категорія плинності, невідворотності подій.
- Самотність – ключовий мотив усвідомлення індивідуального існування.

Периферійні концепти стосуються конкретних образів природи, простору, почуттів, що конкретизують внутрішній стан ліричного «Я».

Цей підхід дає можливість побудувати когнітивну карту поетичного мислення Плужника, де кожен концепт взаємопов'язаний з іншими й забезпечує цілісність художньої моделі. Заглиблення в концептосферу митця розкриває можливості проведення порівняльного аналізу з іншими авторами або культурними традиціями, зокрема з німецьким експресіонізмом.

Хоча головна увага дослідження зосереджена на теоретичному аспекті, варто наголосити, що значна кількість концептів Євгена Плужника перегукуються з поетичними світами німецьких експресіоністів – Георга Тракла, Готфріда Бенна, Стефана Георге. У цих німецьких поетів також домінуючими є концепти душі, ночі, мовчання, тіні, що формують подібні екзистенційні матриці. Це свідчить про належність Плужника до ширшого європейського контексту модерністської поезії, де поет стає виразником трагічного світовідчуття епохи.

Ця спільність дає можливість у подальших дослідженнях розглянути типологічні паралелі української та німецької концептосфер початку ХХ ст., а також простежити трансформацію універсальних категорій буття в національних поетичних моделях.

Отже, дослідження концептосфери ліричної творчості Євгена Плужника засвідчує її складну та багатовимірну природу, у якій поєднуються філософське осмислення буття, психологічна глибина й експресіоністична образність. Концептосфера поета формується на перетині індивідуально-авторської картини світу та колективних смислових моделей, що відображають національну ментальність українців початку ХХ століття. Аналіз засвідчує, що базові концепти його лірики – душа, час, самотність, смерть, природа, світ та інші – взаємодіють між собою у полі складних семантичних і емоційних зв'язків, утворюючи цілісну поетичну систему. Застосування концептного аналізу дає змогу не лише реконструювати внутрішню логіку поетичного мислення Євгена Плужника, а й виявити універсальні моделі художнього світобачення митця, спільні для української та європейської модерністської традиції. Отже, окреслення концептосфери письменника є ефективним інструментом інтерпретації ліричного тексту, який відкриває нові перспективи для зіставних студій українського й німецького експресіонізму та поглибленого розуміння духовно-філософського виміру поезії Євгена Плужника.

Список використаної літератури

1. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. London : Routledge, 2006. 830 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315864327>
2. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
3. Semino E., Culpeper J. *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*. Amsterdam : John Benjamins, 2002. 333 p. DOI: <https://doi.org/10.1075/lal.1>
4. Stockwell P. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London : Routledge, 2002. 193 p.
5. Turner M. *The Literary Mind: The Origins of Thought and Language*. New York : Oxford University Press, 1998. 208 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195126679.001.0001>
6. Білічак О. І. *Поетика лірики Євгена Плужника* : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2019. 200 с.
7. Білобровська К. О. *Поняття «концепт» і «концептосфера» у літературознавчому вимірі. Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32, Т. 2. С. 127–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.2.22>
8. Джеріх О. С. *Концепт у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2018. Вип. 35–36. С. 61–69. DOI: <https://doi.org/10.31558/2075-2970.2018.35-36.7>
9. Дмитренко В. І. *Концепт «мистецтво» в романі О. Вайльда «Портрет Доріана Грея»*. *Вісник ЛНУ імені Т. Г. Шевченка*. 2018. Вип. 2 (316). С. 98–106.
10. Дмитренко В. *Літературний дискурс «Ланки»-МАРСу першої третини ХХ століття* : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2009. 280 с. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3395>
11. Ільницький М. *Література українського відродження. Напрями і течії в українській літературі 20-х – поч. 30-х рр. ХХ ст.* Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1994. 74 с.
12. Кононенко В. І. *Концепти українського дискурсу* : монографія. Плай, Київ – Івано-Франківськ, 2004. 245 с.
13. Крижановська О. О. *«Ланка»-МАРС та «Серапіонові брати»: порівняльно-типологічний аспект* : монографія. Київ : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2021. 352 с.
14. Крижановська О. О. *Художньо-естетичні домінанти літературних груп «Ланка»-МАРС та «Серапіонові брати» (порівняльно-типологічний аспект)* : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.05. Київ, 2021. 352 с.
15. Плужник Є. *Вибрані поезії / упоряд., вступ. ст., прим. Л. Новиченка*. Київ : Радянський письменник, 1966. 258 с.

16. Склярєва І. В. Поняття «концепт» та «концептосфера» в сучасному літературознавстві. *Мова та література в мультикультурному дискурсі : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (пам'яті професора Олександра Галича)*. Полтава, 2024. С. 196–197.

References

1. Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive linguistics: An introduction*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315864327>.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Semino, E., & Culpeper, J. (2002). *Cognitive stylistics: Language and cognition in text analysis*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: <https://doi.org/10.1075/lal.1>.
4. Stockwell, P. (2002). *Cognitive poetics: An introduction*. London: Routledge.
5. Turner, M. (1998). *The literary mind: The origins of thought and language*. New York: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195126679.001.0001>.
6. Bilichak, O. I. (2019). *Poetyka liryky Yevhena Pluzhnyka [Poetics of Yevhen Pluzhnyk's Lyric Poetry]*. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Bilobrovska, K. O. (2023). Poniattia “kontsept” i “kontseptosfera” u literaturoznavchomu vymiri [The concepts of “concept” and “conceptosphere” in literary studies]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 32(2), 127–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.2.22> [in Ukrainian].
8. Dzherikh, O. S. (2018). Kontsept u suchasni kohnityvni linhvistytsi ta linhvokulturolohii: poniattia ta struktura [The concept in modern cognitive linguistics and linguoculturology: Notion and structure]. *Typolohiia movnykh znachen u diakhronichnomu ta zistavnomu aspektakh – Typology of linguistic meanings in diachronic and comparative aspects*, (35–36), 61–69. DOI: <https://doi.org/10.31558/2075-2970.2018.35-36.7> [in Ukrainian].
9. Dmytrenko, V. I. (2018). Kontsept “mystetstvo” v romani O. Vailda “Portret Doriana Hreia” [The concept “art” in O. Wilde's novel *The Picture of Dorian Gray*]. *Visnyk LNU imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2(316), 98–106 [in Ukrainian].
10. Dmytrenko, V. (2009). Literaturnyi dyskurs “Lanky”-MARSu pershoi tretyny XX stolittia [Literary discourse of “Lanka”-MARS of the first third of the 20th century]. Luhansk: Alma-mater. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3395> [in Ukrainian].
11. Ilnytskyi, M. (1994). *Literatura ukrainskoho vidrozhennia: Napriamy i techii v ukrainskii literaturi 20-kh – poch. 30-kh rr. XX st.* [The literature of the Ukrainian Renaissance: Trends and movements in Ukrainian literature of the 1920s – early 1930s]. Lviv: Lvivskiy oblasnyi naukovometodychnyi instytut osvity [in Ukrainian].
12. Kononenko, V. I. (2004). *Kontsepty ukrainskoho dyskursu [Concepts of Ukrainian discourse]*. Kyiv–Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
13. Kryzhanovska, O. O. (2021). “Lanka”-MARS ta “Serapionovi braty”: Porivnialno-typolohichni aspekt [“Lanka”-MARS and “Serapion Brothers”: A comparative-typological study]. Kyiv: TOV NVP “Interservis” [in Ukrainian].
14. Kryzhanovska, O. O. (2021). Khudozhno-estetychni dominanty literaturnykh hrup “Lanka”-MARS ta “Serapionovi braty” (porivnialno-typolohichni aspekt) [Artistic and aesthetic dominants of the literary groups “Lanka”-MARS and “Serapion Brothers” (a comparative-typological aspect)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Pluzhnyk, Ye. (1966). *Vybrani poezii [Selected poems]*. Ed. L. Novychenko. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
16. Skliarova, I. V. (2024). Poniattia “kontsept” ta “kontseptosfera” v suchasnomu literaturoznavstvi [The notions of “concept” and “conceptosphere” in modern literary studies]. *Mova ta literatura v*

multykulturnomu dyskursi: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pam'iaty profesora Oleksandra Halycha) – Language and literature in multicultural discourse: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (in memory of Professor Oleksandr Halych). (pp. 196–197). Poltava [in Ukrainian].

Склярова І. В. Концептосфера як інструмент інтерпретації поетичного світу Євгена Плужника

У статті проаналізовано поетичний світ Євгена Плужника крізь призму когнітивно-поетичного підходу із застосуванням поняття «концептосфера» як інтерпретаційного інструменту. Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересу сучасного літературознавства до когнітивних методів аналізу, що поєднують мовно-образний, культурологічний та філософський рівні осмислення тексту. Метою статті є визначення ключових концептів лірики Євгена Плужника, виявлення їхньої взаємодії та ролі у формуванні цілісної системи його поетичного мислення. Об'єктом дослідження виступає лірична творчість Плужника, предметом – концептосфера як ментальна модель, що відтворює індивідуально-авторську картину світу. Методологічну основу становлять когнітивно-поетичний, семантичний, герменевтичний і компаративний методи. У статті узагальнено теоретичні засади поняття концепт (Лакофф, Джонсон, Еванс, Білобровська, Дмитренко, Кононенко та інші), визначено структуру авторської концептосфери та її когнітивну організацію. За результатами аналізу встановлено, що концептосфера Євгена Плужника вибудовується навколо ядерних концептів душа, світ, час, самотність, смерть, які відображають екзистенційний вимір його творчості. Периферійні концепти – природа, мовчання, вічність – конкретизують духовно-емоційний простір ліричного суб'єкта. З'ясовано, що концептосфера поета поєднує філософські, етичні й естетичні смисли, формуючи когнітивну модель світу, у якій відображено національну ментальність і модерністське світовідчуття. Зроблено висновок, що застосування концептосферного аналізу дає змогу не лише реконструювати внутрішню логіку поетичного мислення Плужника, а й виявити типологічні паралелі його творчості з європейським експресіонізмом. Концептосфера постає як продуктивний інструмент сучасної когнітивної поезики, який відкриває нові можливості для інтерпретації української модерністської лірики.

Ключові слова: концепт, концептосфера, когнітивна поезика, інтерпретація, Євген Плужник.

Skliarova I. V. The concept sphere as a tool for interpreting the poetic world of Yevhen Pluzhnyk

The article analyzes the poetic world of Yevhen Pluzhnyk through the lens of a cognitive-poetic approach, employing the concept of the conceptsphere as an interpretive tool. The relevance of the study lies in the growing interest of modern literary scholarship in cognitive methods of analysis that integrate linguistic, cultural, and philosophical dimensions of textual interpretation. The purpose of the article is to identify the key concepts in Pluzhnyk's lyric poetry, to determine their interrelations, and to define their role in shaping the integral system of his poetic worldview. The object of the research is Pluzhnyk's lyrical work, while the subject is the conceptsphere understood as a mental model reflecting the author's individual worldview. The methodological framework combines cognitive-poetic, semantic, hermeneutic, and comparative methods. The article summarizes the theoretical foundations of the concept notion (Lakoff, Johnson, Evans, Bilobrovska, Dmytrenko, Kononenko, and others), and outlines the structure and cognitive organization of the poet's conceptsphere. The analysis demonstrates that Pluzhnyk's conceptsphere is organized around core concepts such as soul, world, time, loneliness, and death, which reflect the existential dimension of his artistic worldview. Peripheral concepts – nature, silence, and eternity – specify the spiritual and emotional space of the lyrical subject. It is established that the poet's conceptsphere integrates philosophical, ethical, and

aesthetic meanings, forming a cognitive model of the world that embodies both national mentality and a modernist perception of reality. The study concludes that the application of conceptospheric analysis makes it possible not only to reconstruct the internal logic of Pluzhnyk's poetic thinking but also to reveal typological parallels between his poetry and European Expressionism. The conceptosphere thus emerges as a productive instrument of contemporary cognitive poetics, opening new perspectives for the interpretation of Ukrainian modernist lyric poetry.

Key words: concept, concept sphere, cognitive poetics, interpretation, Yevhen Pluzhnyk.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 11.10.2025

Стаття прийнята 31.10.2025

Статтю опубліковано 21.11.2025